

УДК 351.82:316.422

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Перебейнос Ю.В.

аспірант Класичного приватного університету

I. Вступ

Унаслідок непослідовності в проведенні та низької ефективності державної науково-технічної й інноваційної політики спостерігаються тенденції щодо подальшого відставання України в технологічному розвитку від розвинутих країн світу. Зменшується кількість інноваційно активних підприємств, гальмується розвиток високотехнологічних галузей промисловості. Це призводить до зниження рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму, Україна серед 134 країн посіла у 2009 р. у сфері розвитку початкової освіти 37-ме місце, у сфері розвитку вищої освіти – 45-те, у сфері формування факторів інноваційного розвитку – 52-ге, за оснащеністю сучасними технологіями – 65-те, у сфері захисту прав інтелектуальної власності – 114-те, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу, перетворення України на державу, яка експортує сировинні ресурси з незначною часткою доданої вартості, та виникнення загрози економічній та національній безпеці [6]. З огляду на це актуальним завданням має стати формування та забезпечення розвитку національної інноваційної системи як безальтернативного шляху реалізації системної й послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки. Одним з напрямів удосконалення національної інноваційної системи є вдосконалення взаємодії між двома її елементами – державою та підприємництвом, яке розробляє й упроваджує інновації.

Питання державної підтримки інноваційного підприємництва досліджували у своїх працях З. Варналій [3], О. Зігалова [4], О. Лошинська [7–8], О. Шнипко [9] та ін. Однак практика показує, що взаємодія між державою та підприємництвом в інноваційній сфері залишається неефективною, тому наукові розробки в цьому напрямі не можна вважати завершеними.

II. Постановка проблеми

Метою статті є характеристика ролі малого й середнього підприємництва в науково-технічній сфері, аналіз недоліків системи

державної підтримки інноваційного бізнесу в Україні та визначення шляхів підвищення ефективності взаємодії держави й підприємництва в інноваційній сфері з використанням зарубіжного досвіду.

III. Результати

Інноваційний тип економіки неможливо описати за допомогою тільки кривих попиту та пропозиції. Це рухлива система, що здатна швидко й гнучко адаптуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов. Вона не обмежується лабораторіями або науковими центрами, а є органічним елементом процесів, що відбуваються в рамках держав, в окремих галузях, у великих корпораціях і дрібних компаніях.

Визначення ролі, яку відіграють у цьому процесі середні та малі фірми, тобто підприємство, має неоднозначний характер. Мале підприємство особливо успішне у сфері обслуговування, втім, у науково-технічній сфері є певні проблеми. За офіційними даними, ефективність роботи малого підприємства приблизно в 9 разів менше, ніж середнього: відомо, що в розвинутих країнах на малих підприємствах працює до 90% працездатного населення, і вони дають 50% валового внутрішнього продукту. Отже, інші 50% ВВП виробляють 10% населення, яке працює у великих корпораціях [2].

Великому підприємству, корпорації, холдингу легше вирішити проблему фінансування. Відсутність конкуренції породжує вищі норми прибутків, тому такі структури мають можливість акумулювати ресурси на рівні керуючої компанії й спрямовувати їх на ті підприємства та на ті інноваційні проекти, які відповідають стратегії розвитку корпорації в цілому. Крім цього, корпорації користуються більшою довірою банків і можуть залучати "довгі" кошти. А оскільки ймовірно, що фірма впровадить інновацію, пропорційну її витратам на НДДКР, у великих структур більше шансів породити нову технологію або вдало імітувати існуючу.

За різними оцінками, частка великих міжнародних корпорацій у світовому виробництві інновацій наближається до 40–50% від загальносвітового. Тим не менш, на світових ринках намітилася тенденція поступового відходу від масового стандартизованого

виробництва, в якому домінують великі, у тому числі транснаціональні, компанії, орієнтовані на великі капіталовкладення та збут. У рамках технологічної та інноваційної політики ери великого виробництва здійснювалися “процесні технології”, спрямовані на зниження витрат (зокрема, формування відповідного міжнародного поділу праці, при якому вивіз капіталу в країни з більш низькими витратами давав додаткові вигоди).

Сьогодні настає доба нестандартизованого, наукоємного виробництва, де вирішальне значення в посиленні конкурентних позицій нації на світовому ринку відіграє здатність до постійного оновлення продукції за рахунок упровадження “продуктових технологій”, тобто створення та просування на ринок принципово нових товарів.

Із цих позицій більш значуща роль відводиться малому та середньому бізнесу як найбільш пристосованому до швидкої зміни технологій та продуктів, що створює конкурентоспроможну продукцію при більш низьких капіталовкладеннях і конкурентоспроможного навіть при зростанні традиційних витрат за рахунок високої доданої вартості. Малі та середні підприємства можуть досить швидко змінити свою спеціалізацію, якою б вузькою вона не була, на відміну від галузевих гігантів, які виробляють стандартизовану продукцію.

Основне обмеження малих фірм, породжене саме їх формою, – це нездатність створити дійсно глобальний кінцевий продукт, наприклад, космічний корабель, і вести фундаментальні дослідження, що вимагають значних витрат та дорогих споруд.

Згідно зі статистикою [4], ефективність досліджень і розробок на малих фірмах вища, а інноваційна діяльність інтенсивніша, ніж у великих корпораціях. Наприклад, при однаковому числі вчених та інженерів на 1000 працюючих, вартість досліджень і розробок, що припадає на кожен долар обсягу продажів, на великих фірмах приблизно в два рази вища. Малі фірми витрачають на одного вченого чи інженера вдвічі менше, ніж великі, при цьому зарплата значно не відрізняється. Фірми, у яких обсяг збуту менше ніж 100 млн дол., 10% обсягу збуту забезпечують за рахунок нової продукції, і це майже у 8 разів більше, ніж у всіх фірм, узятих разом.

Малі фірми незрівнянно гнучкіші, частіше йдуть на ризик, ніж корпорації. Тому державна адміністрація всіх рівнів надає малому бізнесу допомогу у вигляді податкових пільг, безпроцентних, а іноді й безповоротних кредитів, технічних консультацій, курсів навчання маркетингу тощо.

Підприємництво ґрунтується на економічних і соціальних теоріях, згідно з якими, зміни – цілком нормальне природне явище.

Саме тому підприємці володіють інноваційним типом мислення. Одним з головних завдань економіки є постійне отримання новинок, що відрізняються від попередніх, а не поліпшення вже існуючих товарів і послуг. Перед підприємцями постає завдання навчитися приймати інноваційні рішення на систематичній основі: здійснювати цілеспрямований, організований пошук змін та системний аналіз тих можливостей, які ці зміни можуть дати для економічних чи соціальних нововведень.

Середній та малий бізнес найчастіше створює стабільність у країні, забезпечуючи податкові потоки, менш залежні від стану й рівня всієї світової економіки, легше та швидше пристосовується до змін кон'юнктури. Однак великі національні й транснаціональні компанії, які створюють величезні фінансові ресурси, забезпечують довготривалий стратегічний маневр, дуже важливий для економічного розвитку.

Мале та середнє підприємство не може існувати без системи державної підтримки. Зокрема, коли йдеться про інноваційну сферу, необхідна розвинута інфраструктура підтримки інноваційного бізнесу, що включає в себе широкий комплекс методів і форм підтримки.

Малий інноваційний бізнес вирішує два завдання – забезпечує зайнятість найбільш активної частини науково-технічного потенціалу і є найбільш ефективним шляхом швидкого перенесення знань, раніше накопичених в академічній та галузевій науці, у тому числі в галузі оборонних технологій і техніки, на ринок товарів і послуг, що базуються на інтелектуальній власності. Воно не вимагає великих бюджетних дотацій, оскільки основною рушійною силою є здорове честолюбство й підприємливість. Від держави вимагається лише сприяння через механізми м'якого кредитування і податкових пільг, що коштує державі в розрахунку на одного зайнятого значно дешевше, ніж у великій промисловості.

Незважаючи на те, що існуючі системи державної підтримки інноваційного бізнесу в Україні мають комплексний характер, з погляду охоплення етапів інноваційного циклу та реалізації завдань програми стратегічного розвитку, вони мають ряд негативних рис:

1. На цей момент державних коштів для надання комплексної підтримки інноваційної сфери явно недостатньо. Заходи, що розробляються Урядом України, часто стикаються з опором місцевих органів влади, які посилаються на брак коштів.

2. Державна інноваційна політика спрямована на розвиток наукової сфери та інноваційної інфраструктури й не підкріплюється заходами інвестиційної політики, тобто не

вирішується головна проблема – відсутність попиту на інновації.

3. Інноваційна інфраструктура в більшості випадків створюється для підприємств новітніх галузей, діяльність яких орієнтована на зовнішні ринки. Зважаючи на брак ресурсів, підтримка об'єктів інфраструктури зазвичай закінчується після введення в дію реконструйованих площ та придбання необхідної техніки.

4. Відсутній попит на інноваційну продукцію всередині країни, перш за все, на розробки, призначені для традиційних галузей, і заходи для створення такого попиту не розробляються.

Багато уваги приділяється підтримці науково-технічних розробок і значно менше – втіленню їх у життя – комерціалізації. На практиці не враховується той факт, що, незважаючи на велику кількість цікавих проєктів, існуючі підприємства ще не готові вкласти в них свої кошти.

Роль держави в підвищенні конкурентоспроможності країни, у тому числі надання впливу на розвиток інноваційної діяльності, у вітчизняних умовах набуває особливої значущості. Досліджуючи становлення економік різних країн, учені зазначають [1; 2; 5], що країни, які пізніше стали на шлях індустріалізації чи інших великомасштабних технологічних або економічних перетворень, мають більший державний сектор і більш розвинене державне регулювання економіки. У цих випадках держава стає локомотивом перетворень, акумулюючи цілеспрямовані зусилля на технічне переозброєння галузей, наукові програми, зростання інвестицій, структурну політику. Такий шлях пройшли й розвинуті країни – післявоєнні Німеччина та Франція, Японія.

Тому очевидно є необхідність посилення державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Резервів підприємств і галузей-експортерів недостатньо для змістовного економічного зростання, торгівля сировиною допомагає лише вижити, а держава повинна прагнути не тільки до виживання, а й до лідерства і через нього до поліпшення рівня життя.

Одним з найбільш важливих напрямів державної інноваційної політики є надання державної підтримки суб'єктам, зайнятим інноваційною діяльністю, яка включає в себе:

1) державне фінансування сфери вищої професійної освіти, стимулювання (включаючи пряме держзамовлення) підготовки фахівців, в яких відчувається дефіцит;

2) повне державне фінансування фундаментальної науки;

3) субсидування, грантова підтримка, пільгове кредитування та інші види фінансової допомоги, що надається на проведен-

ня прикладних досліджень і розробок (як правило, частка державної підтримки не повинна перевищувати 15–25% загального обсягу фінансування). Наприклад, у країнах ЄС державні субсидії не повинні перевищувати 15% для малих і 7,5% для середніх фірм, проте для районів, які відстають у своєму розвитку від середньоевропейського рівня, цей показник може збільшуватися на 10–15 в. п. [1]. Вирішальним при виборі проєктів і розмірів державної підтримки вважається число новостворених робочих місць, тому її основний обсяг реалізується у сфері середнього бізнесу;

4) пільгове оподаткування НДДКР: всі витрати компаній на НДДКР відносяться на собівартість продукції. У ряді країн при розрахунку податку на прибуток можливо навіть збільшення суми витрат: на 20% в США і Японії, на 50% у Франції;

5) стимулювання припливу іноземних фахівців у разі нестачі власних шляхом тимчасового полегшення в'їзного режиму та надання певних соціальних гарантій.

Підтримка інноваційної інфраструктури сприяє створенню оптимальних умов для комерціалізації нововведень:

1) надання підтримки на початкових етапах розвитку інноваційних підприємств. У Великобританії існує програма "Business Links", яка спрощує створення нової фірми. Зокрема, вона передбачає отримання всіх дозвільних та інформаційних документів і послуг в одній інстанції. Франція надає державні пільги строком на один рік інноваційним підприємствам-початківцям. У країнах ЄС малим і середнім організаціям може відшкодуватися до 50% витрат на участь у виставках, але тільки для першої участі в якійсь певній виставці й стосовно лише вартості оренди, монтажу стенда та його обслуговування;

2) організація за державний рахунок центрів поширення нововведень і консультаційних центрів, які надають ділові послуги інноваторам. Їх метою є подолання так званого "експлуатаційного розриву", тобто розриву між числом створених винаходів і числом винаходів, фактично впроваджених у використання на комерційній основі. У США створено мережу Центрів з передачі технологій (Technology Transfer Offices), що охоплює основні промислові штати країни. Аналогічні структури, які називаються Центрами зі зв'язку з промисловістю (Industrial Liaison Offices), існують у Великобританії. Їх головне завдання – передача технологій, розроблених в університетах, урядових лабораторіях, середнім і малим підприємствам, розташованим у регіоні, що обслуговується Центром. Проводяться обстеження підприємств, надається інформаційна, консультативна та іноді пряма матеріальна допомога

в переоснащенні виробництва, підвищенні його технічного рівня на базі наукоємних технологій (використання обчислювальної техніки, нової контрольно-вимірювальної апаратури, систем автоматичного проектування деталей, робототехніки, гнучких автоматизованих обробних комплексів тощо);

3) стимулювання комерціалізації нововведень шляхом безкоштовної видачі ліцензій на комерційне використання винаходів, що є державною власністю. Наприклад, "Bayh-Dole Act" в США передає вченим і університетам права на інтелектуальну власність на проекти, що реалізуються на федеральне замовлення, з метою стимулювання їх комерційного впровадження. У Франції, відповідно до Закону про інновації та дослідження, державні службовці (дослідники, аспіранти, техніки тощо) можуть створювати малі й середні інноваційні компанії з метою використання результатів досліджень і розробок, що фінансуються державою. Пілги надаються протягом шести років, після чого службовці повинні зробити вибір: або вони повертаються в державний сектор і продовжують громадську роботу, або залишаються в компанії, яка переходить на "загальне становище";

4) широкомасштабна державна підтримка (фінансова, інформаційна та ін.) створення та розвитку структур, що сприяють кооперації науки й виробництва, – бізнес-мереж, дослідних та промислових парків, технополісів тощо, включаючи міжнародні.

В останні десятиліття значно скоротився інтервал між відкриттям нових знань та їх практичним використанням. Тому головним завданням стала побудова інноваційних систем, що дають змогу швидко й ефективно перетворювати ідеї в товар, послугу чи технологію. Як показав аналіз, цей цикл у розвинутих країнах займає приблизно однаковий час, тому конкуренція розгортається в основному на етапі трансформації знання в ідею.

Для вирішення цієї проблеми протягом останніх років практично в усіх індустріально розвинутих країнах значно підвищилася роль держави в розробці різних прогнозів, формуванні довгострокових науково-технічних програм, їх фінансуванні та організаційному забезпеченні.

Підвищення ролі держави у виборі пріоритетів науково-технічного розвитку та прогнозного забезпечення виявилось у створенні спеціальних управлінських структур. У Німеччині це Комісія з оцінювання технологій, у Франції – Парламентське управління з питань відбору в галузі науки і техніки, у США – Управління з питань оцінювання технологій. Європарламент прийняв резолюцію про створення Європейського парламентського управління з питань оцінювання

пріоритетів і вибору в галузі науки та техніки.

Однак, незважаючи на схожість методів, цілей і завдань державної політики розвинутих країн, вони мають суттєві відмінності, що зумовлені численними факторами: географічними, соціокультурними та ін.

Існує класифікація розвинутих країн, за якою вони поділяються на три типи відповідно до поданих нижче напрямів державної підтримки інноваційного підприємництва [5]:

- орієнтованість на лідерство в науці, реалізацію великомасштабних цільових проектів, які охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу, причому значна частка науково-інноваційного потенціалу належить оборонному сектору (США, Великобританія);
- орієнтація на поширення нововведень на регіональному рівні: раціоналізація структури регіональної економіки, державна підтримка у сфері поширення науково-технічної інформації, непряме стимулювання нововведень (країни Європейського Союзу);
- стимулювання комерціалізації науково-технічних розробок: пряме державне фінансування, розвиток національної інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйнятливості до досягнень світового науково-технічного прогресу, чітка координація діяльності всіх політичних та економічних структур країни, залучення держави на принципах рівноправного партнера (Японія, Південна Корея).

IV. Висновки

Сьогодні вирішальне значення в посиленні конкурентних позицій нації на світовому ринку має здатність до постійного оновлення продукції за рахунок упровадження "продуктових технологій", тобто створення та просування на ринок принципово нових товарів. Із цих позицій усе більшу роль відіграє малий та середній бізнес як найбільш пристосований до швидкої зміни технологій та продуктів, що створює конкурентоспроможну продукцію при набагато нижчих капіталовкладеннях і конкурентоспроможного навіть при зростанні традиційних витрат за рахунок високої доданої вартості. Втім, мале та середнє підприємство не може існувати без системи державної підтримки. Зокрема, коли йдеться про інноваційну сферу, необхідна розвинута інфраструктура підтримки інноваційного бізнесу, що включає в себе широкий комплекс методів і форм підтримки.

Проте в Україні використання можливостей малих підприємств поки не є реальним пріоритетом державної політики. Ще не зроблено основну ставку на нарощування підприємницького ресурсу як одного із засобів, що визначають прискорення економіч-

ного зростання й поліпшення соціального клімату в країні. З огляду на це напрямом подальших досліджень повинна стати розробка концепції ефективної взаємодії держави, підприємництва, а також інших елементів національної інноваційної системи з метою прискорення технологічного розвитку України.

Література

1. Авдулов А.Н. Периодизация государственной научно-технической политики промышленно развитых стран: становление, эволюция, тенденции и этапы ее формирования [Электронный ресурс] / А.Н. Авдулов, А.Н. Кулькин. – Режим доступа: www.rfbr.ru.
2. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом / С.В. Валдайцев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 358 с.
3. Варналій З. Ділова та інноваційна активність суб'єктів малого підприємництва у регіонах / З. Варналій, В. Жук // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006. – С. 408–416.
4. Зігалова О.А. Розвиток інноваційного підприємництва в умовах трансформаційної економіки [Електронний ресурс] / О.А. Зігалова. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/18_8/188_Zilgalowa_18_8.pdf.
5. Инновационный менеджмент : учеб. для ВУЗов / [под ред. С.Д. Ильенковой]. – М. : Банки и биржи : ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
6. Концепція розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р.
7. Лошинская Е.Н. Роль государства, как субъекта инновационной деятельности в институциональной системе малого предпринимательства / Е.Н. Лошинская // Менеджер. – 2005. – № 1 (31). – С. 38–42.
8. Лошинская Е.Н. Оценка перспектив формирования институциональной системы государственной поддержки инновационной деятельности малых предприятий / Е.Н. Лошинская // Фінансові аспекти державного управління : зб. наук. праць. Серія: "Державне управління". – Донецьк : ДонДУУ, 2005. – Вип. 49. – Т. VI. – С. 155–167.
9. Шнипко О.С. Держава та підприємство: партнерство в інноваційній діяльності / О.С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 130–138.

Перебийнос Ю.В. Механізми взаємодії держави та підприємництва в інноваційній сфері

Анотація. У статті охарактеризовано роль малого та середнього підприємництва в науково-технічній сфері, здійснено аналіз недоліків системи державної підтримки інноваційного бізнесу в Україні й визначено шляхи підвищення ефективності взаємодії держави та підприємництва в інноваційній сфері з використанням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: інноваційна сфера, підприємство, державна інноваційна політика, державна підтримка інноваційного підприємства.

Перебийнос Ю.В. Механизмы взаимодействия государства и предпринимательства в инновационной сфере

Аннотация. В статье охарактеризована роль малого и среднего предпринимательства в научно-технической сфере, проведен анализ недостатков системы государственной поддержки инновационного бизнеса в Украине и определены пути повышения эффективности взаимодействия государства и предпринимательства в инновационной сфере с использованием зарубежного опыта.

Ключевые слова: инновационная сфера, предпринимательство, государственная инновационная политика, государственная поддержка инновационного предпринимательства.

Perebejnós Y. Mechanisms of Interaction Between State and Business in the Innovation Sphere

Annotation. The article described the role of small and medium enterprises in scientific-technical sphere, analyzed the shortcomings of state support of innovative business in Ukraine and determined the ways of improving the efficiency of interaction between state and business in the sphere of innovations with international experience.

Key words: innovation sector, business, state innovation policy, state support of innovative enterprise.